SZKOŁA MYŚLENIA KRYTYCZNEGO
I WALKI Z DEZINFORMACJĄ

BAZA WIEDZY

Dezinformacja. Studia przypadku

Źródła, organizacje fact-checkingowe i przykłady

Projekt Fundacji Centrum Cyfrowe „Szkoła krytycznego myślenia i walki z dezinformacją”.

Zadanie finansowane ze środków Ministerstwa Cyfryzacji.

Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Cyfryzacji.

01 Wstęp

Po co ta baza wiedzy i dla kogo

Niniejsza baza wiedzy jest częścią projektu „Szkoła myślenia krytycznego i walki z dezinformacją", realizowanego przez Fundację Centrum Cyfrowe w ramach otwartego konkursu Ministerstwa Cyfryzacji na rzecz świadomości i edukacji społeczeństwa wokół zjawiska dezinformacji w internecie.

Rezultaty tego projektu – razem z tą bazą wiedzy – znajdują się na stronie dedykowanej projektowi: **centrumcyfrowe.pl/szkolamysleniakrytycznego**.

Zebraliśmy tu szereg przydatnych informacji oraz sporą dawkę wiedzy w zakresie walki z dezinformacją oraz pobudzania i nauki krytycznego myślenia. Nie jest to kompletne vademecum, a jego aktualność wyznacza moment jego stworzenia – tj. listopad 2026 roku. Niemniej jednak wiele stron internetowych, repozytoriów, kursów i materiałów jest regularnie uzupełniana przez ich twórców i twórczynie, dlatego zachęcamy do ich śledzenia.

Celem tej bazy wiedzy jest dostarczenie konkretnych źródeł, które mogą zostać wykorzystane przez:

Nauczycielki i nauczycieli

podczas lekcji, w ramach których poruszane są kwestie związane z dezinformacją oraz krytycznym myśleniem,

Rodziców i opiekunów

szukających inspiracji do tego, jak rozmawiać ze swoimi dziećmi o dezinformacji, szczególnie tej w internecie (tutaj polecamy także nasz poradnik „Wspólnie w cyfrowym świecie. Jak rozmawiać z dziećmi o dezinformacji i wspierać je w nauce krytycznego myślenia?", dostępny **na stronie internetowej projektu**),

Uczniów, uczennice, osoby studiujące oraz zaciekawione tematem dezinformacji

– w poszukiwaniu materiałów do prac zaliczeniowych, wypracowań czy do przygotowania do dyskusji z bliskimi.

02 *Materiały edukacyjne*

Teksty, podcasty i gra

PODRĘCZNIK PL

Podręcznik z tarczą

Darmowy podręcznik walki z dezinformacją.

PODCAST PL

Na tropie dezinformacji

Podcasty Polskiego Radia.

PODCAST PL

Podcast Nauka Sprawdza

Nauka w gąszczu informacji.

PODCAST PL

Podcast Demagoga

O walce z dezinformacją.

PODCAST PL

Podkast Dezinformacyjny

Na platformie YouTube (dostępny też na innych platformach).

GRA PL

Get Bad News

Gra w polskiej wersji językowej. Za opisem na stronie: „Celem gry jest ujawnienie taktyk i technik manipulacji wykorzystywanych do wprowadzania ludzi w błąd i zdobywania obserwujących. Bad News działa jak psychologiczna ‘szczepionka’ przeciwko dezinformacji: grając w tę grę, budujesz poznawczą odporność na typowe formy manipulacji, jakie możesz spotkać w sieci”.

03 Strony internetowe z materiałami

Baza wiedzy, scenariusze i studia przypadków (case studies) z Polski i ze świata

BAZA PRZYKŁADÓW PL

Fake news pod kontrolą!

Obszerna baza przykładów fake newsów, wyłapywanych i opisywanych przez Stowarzyszenie Demagog.

BAZA DANYCH EN

DISINFO DATABASE

Obszerna baza danych z przykładami działań dezinformacyjnych.

PRZYKŁADY EN

Strona internetowa EDMO

Przykłady dezinformacji, które pomógł wyłapać (zakończony już) program fact-checkingowy firmy Meta.

PODRĘCZNIK EN

Handbook on Disinformation

Podręcznik Friedrich Neumann Foundation o tym, jak rozpoznawać, demaskować i zwalczać dezinformację.

STUDIA PRZYPADKÓW EN

Misinformation & Fake News: Case Studies & Examples

Przewodnik Central Washington University po rozpoznawaniu źródeł fałszywych wiadomości, uzupełniony o artykuły, materiały wideo i linki do innych zasobów.

PRZEWODNIK EN

Media Manipulation and Disinformation Online CASE STUDIES

Obszerny przewodnik o manipulacji i dezinformacji, opublikowany przez uznany think-tank Data & Society.

04 Raporty dotyczące dezinformacji

W języku polskim

RAPORT MARZEC 2026

Platformy społecznościowe a dezinformacja w 2025 roku – raport NASK

RAPORT CZERWIEC 2026

Dezinformacja oczami Polaków. Edycja 2026 - Digital Poland

RAPORT PL

Bieżące analizy i raporty Demagoga

RAPORT SIERPIEŃ 2025

Raport Fundacji Geremka z monitoringu antyukraińskiej dezinformacji

05 Organizacje fact-checkingowe

Polska, Europa, świat

Poniżej znajdziecie Państwo zestawienie najważniejszych organizacji zajmujących się fact-checkingiem i weryfikacją informacji, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów certyfikowanych przez Międzynarodową Sieć Fact-Checkingową (IFCN) oraz Europejską Sieć Standardów Fact-Checkingowych (EFCSN):

Polska

Stowarzyszenie Demagog	Pierwsza i największa niezależna organizacja fact-checkingowa w Polsce. Należy do IFCN oraz EFCSN, regularnie weryfikuje wypowiedzi polityków i dezinformację w sieci.
Konkret24	Portowy serwis fact-checkingowy należący do Grupy TVN Discovery, skupiający się na analizie wypowiedzi publicznych, statystyk oraz fałszywych przekazów w mediach społecznościowych.
FakeHunter	Społecznościowy projekt weryfikacji treści stworzony przez Polską Agencję Prasową (PAP) we współpracy z partnerami technologicznymi.

Europa

Maldita.es HISZPANIA	Wiodąca europejska organizacja łączące fact-checking z nowymi technologiami, dziennikarstwem śledczym i edukacją medialną.
Les Surligneurs FRANCJA	Unikalny projekt zrzeszający prawników i akademików, skupiający się na tzw. legal-checkingu (sprawdzaniu zgodności wypowiedzi z prawem).
Correctiv NIEMCY	Niezależne centrum dziennikarstwa śledczego i fact-checkingu, słynące z ujawniania sieci dezinformacyjnych i afer politycznych.
FactCheckNI IRLANDIA PÓŁNOCNA / WIELKA BRYTANIA	Wiodąca organizacja fact-checkingowa działająca na terenie Zjednoczonego Królestwa.
EDMO European Digital Media Observatory	Unijna sieć łącząca fact-checkerów, badaczy akademickich i ekspertów ds. mediów w celu zwalczania dezinformacji w Europie (obejmuje regionalne huby, np. **CEDMO** w Europie Środkowej – strona w j. polskim).
EFCSN European Fact-Checking Standards Network	Stowarzyszenie zrzeszające niezależne europejskie organizacje fact-checkingowe, które wyznacza europejski kodeks standardów.

Świat

FactCheck.org USA	Projekt Annenberg Public Policy Center na Uniwersytecie Pensylwanii; jeden z najstarszych i najbardziej cenionych serwisów weryfikujących polityków w USA.
PolitiFact USA	Zdobywca Nagrody Pulitzera, projekt znany ze stworzenia wskaźnika Truth-O-Meter (w wolnym tłumaczeniu: Prawdomierz).
Snopes USA	Najstarszy i najbardziej znany serwis specjalizujący się w weryfikacji miejskich legend, plotek internetowych i fake newsów.
Full Fact WIELKA BRYTANIA	Czołowa organizacja rozwijająca automatyzację i sztuczną inteligencję w procesie automatycznego fact-checkingu.
Africa Check AFRYKA	Pierwsza niezależna organizacja fact-checkingowa działająca na kontynencie afrykańskim (m.in. w RPA, Nigerii, Kenii i Senegalu).
Chequeado ARGENTYNA	Pionier fact-checkingu w Ameryce Łacińskiej, twórca innowacyjnych narzędzi edukacyjnych.
Poynter Poynter International Fact-Checking Network	Globalna sieć prowadzona przez Poynter Institute, zrzeszająca organizacje z całego świata i przyznająca certyfikaty zgodności z międzynarodowym Kodeksem Zasad (Code of Principles).

06 Studia przypadku

Wybrane przykłady dezinformacji do wykorzystania podczas lekcji i zajęć

Poniższe źródła i materiały uzupełniają 16 scenariuszy lekcji (od kl. 7 szkoły podstawowej aż po ostatnie klasy szkoły ponadpodstawowej), które opracowaliśmy w ramach projektu „Szkoła myślenia krytycznego i walki z dezinformacją". Wszystkie dostępne są bezpłatnie na stronie **centrumcyfrowe.pl/szkolamysleniakrytycznego** – zachęcamy do skorzystania!

OBSZAR 1 Z 4

Dezinformacja zdrowotna

LEKCJE

1–2

iluzja autorytetu, efekt Barnuma

STUDIUM PRZYPADKU

Afera Jerzego Zięby i fałszywych terapii na COVID-19 / Wytwarzanie autorytetu w sieci

Promowanie strukturyzowanej wody, witaminy C w kroplówkach czy suplementów jako alternatywy dla medycyny konwencjonalnej. Twórca posługiwał się oprawą sugerującą autorytet medyczny i budował z widownią paraspołeczną relację.

ŹRÓDŁA I ANALIZA

- Demagog: Witamina C na ciężki COVID-19? Fake newsy Jerzego Zięby
- Wirtualna Polska: Śledztwo prokuratury ws. witaminy C promowanej przez Ziębę

LEKCJE

3–4

błąd post hoc ergo propter hoc, brak falsyfikowalności

STUDIUM PRZYPADKU

Sprawa rzekomego związku szczepionki MMR z autyzmem (Raport Andrew Wakefielda z 1998 r.)

Wakefield powiązał wystąpienie objawów autyzmu u dzieci z podaniem szczepionki MMR tylko dlatego, że oba te zdarzenia zbiegły się w czasie. Sfałszowane badanie zostało wycofane z czasopisma *The Lancet*, ale mit ten stworzył fundament pod współczesne ruchy antyszczepionkowe.

ŹRÓDŁA I ANALIZA

- PMC / The Lancet: Retraction – Ileal-lymphoid-nodular hyperplasia, non-specific colitis, and pervasive developmental disorder in children
- OKO.Press: Skąd bierze się autyzm, czyli oszustwo za prawie milion funtów

OBSZAR 2 Z 4

Dezinformacja klimatyczna

LEKCJE

5–6

greenwashing, model white label i fast fashion

STUDIUM PRZYPADKU

Afera metkowa marki Veclaim Jessiki Mercedes

Autorska marka modowa znanej polskiej influencerki budowała swój wizerunek wokół etycznego, lokalnego rzemiosła, ekologicznego szycia w Polsce oraz zrównoważonej mody (*slow fashion*). Klienci odkryli jednak, że pod doklejonymi metkami Veclaim na koszulkach znajdowały się nadrukowane metki masowego producenta taniej odzieży reklamowej i hurtowej Fruit of the Loom (wyprodukowanej w Maroku).

Mimo obietnic o unikalnym, polskim szyciu od podstaw, rola marki ograniczyła się do zakupu masowej bazy w modelu *white label*, nadrukowania własnej grafiki i przeszycia metki, przy jednoczesnym nałożeniu wielokrotnej marży i promowaniu się hasłami o „świadomej, lokalnej produkcji".

ŹRÓDŁA I ANALIZA

- „Może się do tego nie nadaję". Jessica Mercedes przeprasza za „aferę metkową"
- „Polskie szwalnie" i utrata wiarygodności. Eksperci o aferze z marką Jessiki Mercedes

LEKCJE

7–8

obraz wyrwany z kontekstu, manipulacja fotografią

STUDIUM PRZYPADKU

Zaśmiecona ulica po „proteście klimatycznym” (Amsterdam, 2022 r.)

W mediach społecznościowych masowo udostępniano zdjęcie tonącej w śmieciach ulicy z podpisami twierdzącymi, że tak wygląda okolica po „proteście ekologów i aktywistów klimatycznych” (w niektórych wersjach przypisywano to protestowi w Rotterdamie).

Przekaz opierał się na wywołaniu oburzenia i zarzuceniu aktywistom hipokryzji. W rzeczywistości fotografia przedstawiała ulicę obok hali Ziggo Dome w Amsterdamie, gdzie tłum fanów oczekiwał na koncert piosenkarki Billie Eilish, a powiązanie zdarzenia z marszem klimatycznym zostało całkowicie zmyślone.

ŹRÓDŁA I ANALIZA

- Demagog: Zaśmiecona ulica po ekologicznym proteście? Fake news!

LEKCJE

7–8

obraz wyrwany z kontekstu, manipulacja fotografią

STUDIUM PRZYPADKU

Atak zimy a ocieplenie klimatu

Mieszanie pojęć pogoda i klimat. Incydentalne opady śniegu lub fale chłodów w maju przedstawiane jako „dowód” na brak globalnego ocieplenia.

ŹRÓDŁO I ANALIZA

- Nauka o klimacie (Mit: „Jest zimno, więc globalne ocieplenie się skończyło”)
- Więcej przykładów: Sceptical Science

OBSZAR 3 Z 4

Dezinformacja społeczna

LEKCJE

9–10

farmy trolli, astroturfing, język paniki moralnej

STUDIUM PRZYPADKU

Polski biznes fake newsów i farma trolli HGA Media / Newsweb.pl (2018–2019 r.)

Dziennikarze śledczy udowodnili istnienie komercyjnej „farmy trolli", w której opłacani pracownicy tworzyli na masową skalę zmanipulowane i zmyślone artykuły. Głównym celem materiałów było sztuczne wywoływanie oburzenia, polaryzowanie społeczeństwa oraz budowanie nastrojów ksenofobicznych (m.in. poprzez publikowanie fake newsów o rzekomych zagrożeniach ze strony imigrantów).

Działania te stanowiły klasyczny astroturfing - teksty masowo dystrybuowano na dziesiątkach kont i grup w mediach społecznościowych, stwarzając iluzję autentycznego, oddolnego oburzenia obywateli, podczas gdy w rzeczywistości chodziło o generowanie kliknięć i zysków z reklam.

ŹRÓDŁA I ANALIZA

- Odcinek Superwizjera
- „Superwizjer" o „farmie trolli". Jej właściciel przeprasza

LEKCJE

11–12

eksponowanie narodowości, algorytmy i „królicza nora"

STUDIUM PRZYPADKU

Zamieszki w Dublinie po ataku nożownika (Irlandia, listopad 2023 r.)

Po ataku nożownika pod szkołą w Dublinie w sieci błyskawicznie rozeszły się niepotwierdzone plotki na temat narodowości i statusu sprawcy. Algorytmy w mediach społecznościowych oraz grupy na komunikatorach podbiły skrajne emocje, co doprowadziło do masowych zamieszek na ulicach miasta.

ŹRÓDŁA I ANALIZA

- Wikipedia: 2023 Dublin riot (przebieg wydarzeń i rola dezinformacji)
- Al Jazeera: Ireland to tighten hate laws amid far-right Dublin riot

OBSZAR 4 Z 4

Dezinformacja technologiczna

LEKCJE

13–14

technologiczny „bełkot”, AI-washing, fałszywa równowaga

STUDIUM PRZYPADKU

Debaty medialne wokół obecności sieci 5G w Polsce

W internecie rozpowszechniano fałszywe ostrzeżenie przed rzekomym „nocnym atakiem mikrofalowym z anten 5G”, który miał odpowiadać za powszechne dolegliwości, takie jak bezsenność czy bóle stawów. Badania naukowe oraz instytucje zdrowotne jednoznacznie potępiły tę dezinformację, potwierdzając, że promieniowanie 5G jest bezpieczne i nie wywołuje opisywanych objawów.

ŹRÓDŁA I ANALIZA

- Konkret24: Nocny „atak z anten 5G” i rzekome objawy. Co naprawdę wiemy o wpływie sieci na zdrowie?
- Cyberdefence24: Apele o niszczenie infrastruktury i groźby wobec urzędników. Radykalizacja ruchu anty 5G

LEKCJE

15–16

teorie spiskowe wokół technologii, panika moralna

STUDIUM PRZYPADKU

Teoria spiskowa o „klimatycznym lockdownie” i polskich 15-minutowych miastach

Urbanistyczna koncepcja 15-minutowego miasta (zakładająca łatwy, pieszy dostęp do sklepu, szkoły czy parku w 15 minut od domu) oraz projekty Stref Czystego Transportu zostały w polskiej sieci zmanipulowane.

W mediach społecznościowych masowo kolportowano narrację, że tworzenie osiedli budowanych w tym modelu (np. osiedla „Nowe Miasto Polesie” w Łodzi) to dowód na realizację tajnego planu elit. Twierdzono, że mieszkańcy zostaną docelowo odcięci barierkami, objęci „klimatycznym lockdownem” i będą mieli całkowity zakaz opuszczania swojej dzielnicy bez zezwolenia.

ŹRÓDŁA I ANALIZA

- Demagog: W Łodzi powstaje 15-minutowe osiedle? Wyjaśniamy teorie spiskowe wokół idei 15-minutowych miast
- Demagog: Barierki zamkną mieszkańców w 15-minutowych miastach? Analiza fake newsu

LEKCJE

15–16

teorie spiskowe wokół technologii, panika moralna

STUDIUM PRZYPADKU

Cudowne leki na pasożyty/cukrzycę z wygenerowanym głosem lekarza

Deepfake i podszywanie się pod autorytety. Materiały wideo z wizerunkami znanych polskich i europejskich profesorów medycyny z podłożonym głosem AI reklamujące niesprawdzone suplementy

ŹRÓDŁA I ANALIZA

- Prof. Torbicki wynalazł cudowny lek? To oszustwo z wykorzystaniem wizerunku lekarza

SZKOŁA MYŚLENIA KRYTYCZNEGO I WALKI Z DEZINFORMACJĄ

Dezinformacja. Studia przypadku

Baza wiedzy powstała w ramach projektu „Szkoła myślenia krytycznego i walki z dezinformacją" Fundacji Centrum Cyfrowe. Dowiedz się więcej i pobierz bezpłatne materiały dla rodziców, opiekunów oraz nauczycieli na stronie: centrumcyfrowe.pl/szkolamysleniakrytycznego.

Koordynacja i koncepcja projektu: dr Kuba Piwowar, Łukasz Cegliński

Fundacja Centrum Cyfrowe · Projekt SpołTech · Warszawa 2026

Projekt „Szkoła myślenia krytycznego i walki z dezinformacją: iteracyjne szkolenia dla kadr pedagogicznych i innowacyjne narzędzia edukacyjne dla rodzin" finansowany i realizowany w ramach otwartego konkursu Ministerstwa Cyfryzacji na rzecz świadomości i edukacji społeczeństwa wokół zjawiska dezinformacji w internecie – „Budowanie wiedzy w zakresie przeciwdziałania dezinformacji". Kwota dofinansowania projektu: 222 070 zł.

Publikacja wyraża jedynie poglądy autorów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Cyfryzacji.

Materiały udostępniamy na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa (CC BY 4.0).

Zachęcamy do ich przedruku i wykorzystania – prosimy jednak o zachowanie informacji o autorstwie i finansowaniu projektu, oraz podanie linku do strony: www.centrumcyfrowe.pl.